

Φτιάχνοντας έναν κόσμο ροζ και μπλε: Η κατάρριψη των έμφυλων στερεότυπων στην προσχολική ηλικία και εκπαίδευση

Κυριακή Δεσποτάκη
Νηπιαγωγός, Μ.Α.
kdespotaki@hotmail.gr

Αναστάσιος Πέκης
Ε.Δι.Π., Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης
anastasios.pekis@gmail.com

Περίληψη

Σε μία κοινωνία, που ήδη από το 1975 καθιέρωσε συνταγματικά την “Αρχή της Ισότητας των δύο φύλων”, καλούμαστε να διερωτηθούμε σε τι βαθμό εμείς οι ίδιοι, ως άνθρωποι, γονείς ή εκπαιδευτικοί, αποδεχόμαστε και προωθούμε την ισότιμη και ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών, χωρίς την παρέμβαση των έμφυλων στερεότυπων στην καθημερινότητά τους. Πολυάριθμες ερευνητικές μελέτες αποτυπώνουν και καταδεικνύουν, σε μεγάλο βαθμό, τις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις, κοινωνικής προέλευσης και περιεχομένου, που ακολουθούν, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια από τη στιγμή της γέννησής τους. Το χρώμα που κυριαρχεί στα βρεφικά τους ρούχα, το είδος των παιχνιδιών και των δραστηριοτήτων με τα οποία τα παρακινούμε να ασχοληθούν, ακόμα και οι αντιλήψεις που σχετίζονται με την ανάπτυξή τους (π.χ. τα αγόρια είναι συνήθως πιο ζωηρά από τα κορίτσια ή τα κορίτσια εξελίσσονται και ωριμάζουν πιο γρήγορα από τα αγόρια) μας ωθούν, ηθελημένα ή μη, στο να διαμορφώνουμε τις απόψεις τους σχετικά με τα βασικά χαρακτηριστικά και το ρόλο που, απαρэгκλιτα, διαδραματίζουν οι άντρες και οι γυναίκες στην κοινωνία, με αποτέλεσμα, όταν καλούνται να βγουν σε αυτήν, κάνοντας τη διαφορά, να συναντούν εμπόδια και διακρίσεις. Αυτό που, επί της ουσίας, οφείλουμε να καλλιεργήσουμε στα μικρά παιδιά είναι η πεποίθηση ότι δεν υπάρχουν μόνο το ροζ και το μπλε, τα αυτοκινητάκια και οι κούκλες, το ποδόσφαιρο και το μπαλέτο στη σύγχρονη κοινωνία που ζούμε. Αντιθέτως, υπάρχουν χρώματα, παιχνίδια και δραστηριότητες που απευθύνονται σε όλους και όλες. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση και ερμηνεία της διαιώνισης των έμφυλων στερεότυπων που κατακλύζουν τη ζωή μας, από τη στιγμή που καθορίζεται το φύλο μας, και η παρουσίαση στρατηγικών και προτάσεων για την κατάρριψή τους στο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, δίνοντας έμφαση στην προσχολική ηλικία, όπου τίθενται καθοριστικές βάσεις για τις ιδέες, τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των μικρών παιδιών.

Λέξεις-κλειδιά: Έμφυλα Στερεότυπα, Προσχολική Ηλικία, Οικογένεια, Προσχολική Εκπαίδευση.

1. Εισαγωγή

Οι έμφυλες αντιλήψεις και συμπεριφορές που έχουν διαμορφωθεί στα παιδιά προσχολικής ηλικίας και οι οποίες συντελούν στη διαιώνιση των στερεότυπων, ως προς το ρόλο των φύλων, έχουν απασχολήσει ευρύτατα την επιστημονική κοινότητα, μέσα από πολυάριθμες ερευνητικές μελέτες, καταλήγοντας στη διαπίστωση ότι το φύλο δεν καθορίζεται μόνο από γενετικούς παράγοντες, αλλά και από κοινωνικο-πολιτισμικούς. Πληθώρα ερευνών αντικατοπτρίζει την έκταση του ζητήματος των έμφυλων στερεότυπων που αναπαράγονται, αποδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στους βασικούς θεσμούς κοινωνικοποίησης, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι και τα Μ.Μ.Ε. (Μαραγκουδάκη, 2000; Κανταρτζή, 2003; Para, 2008).

Παρόλο που σήμερα πολλοί υποστηρίζουν την επίτευξη της εξίσωσης των δύο φύλων σε ικανοποιητικά επίπεδα, εν τέλει, η σύγχρονη πραγματικότητα σκιαγραφείται από διαφορετικές εικόνες, καθώς οι βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις, οι πάσης φύσεως προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και οι πολυποίκιλες διακρίσεις που συνδέονται με τα φύλα, συνιστούν αποδεικτικά στοιχεία της υφιστάμενης κατάστασης.

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι η περιγραφική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, αναφορικά με τις παραμέτρους που συντελούν στη διαίωνιση των έμφυλων στερεότυπων, καθώς και η παράθεση παιδαγωγικών προτάσεων και στρατηγικών διαχείρισης των έμφυλων ανισοτήτων, στο πλαίσιο της οικογενειακής και σχολικής καθημερινότητας.

2. Έμφυλοι αντικατοπτρισμοί των στερεότυπων των φύλων κατά την προσχολική ηλικία

Τις τελευταίες δεκαετίες, γίνεται προσπάθεια από πολλούς κλάδους του επιστημονικού κόσμου, όπως η κοινωνιολογία, η γενετική και η ψυχολογία, να διασαφηνιστούν οι τρόποι με τους οποίους διαμορφώνεται η ταυτότητα του φύλου. Κάποιες θεωρίες αναφέρουν ότι η συμπεριφορά των ανδρών και των γυναικών ανταποκρίνεται σε ένα μοντέλο που η ίδια η κοινωνία έχει καθορίσει για εκείνους (Lips, 2001), ενώ έρευνες που εστίασαν στις ουσιαστικές διαφορές που παρουσιάζουν τα άτομα του ίδιου φύλου, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το περιβάλλον επιδρά καταλυτικά στη διαμόρφωσή του (Golombok & Rust, 1993). Με άλλα λόγια, το φύλο φαίνεται να καθορίζεται από το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει και ορίζει συγκεκριμένες συμπεριφορές, τόσο από τους άντρες όσο και από τις γυναίκες (Kruger, 1997). Τα στερεότυπα φύλου, σύμφωνα πάντα με αυτές τις θεωρίες, δεν είναι τίποτα άλλο πέρα από βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις, σχετικά με τα χαρακτηριστικά του άντρα και της γυναίκας (Suter, 2006).

Φυσικά, δεν μπορούμε να μην ανατρέξουμε και σε παλαιότερες βιολογικές θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες, το φύλο μας καθορίζεται πριν από τη γέννησή μας και αντικατοπτρίζεται σε εσωτερικά και εξωτερικά χαρακτηριστικά μας, όπως τα χρωμοσώματα, τις ορμόνες, το αναπαραγωγικό σύστημα και τα γεννητικά όργανα (Shaffer, 1989). Τα τελευταία στοιχεία ερευνητικών μελετών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ταυτότητα του φύλου αποτελεί συνάρτηση βιολογικών, αλλά και περιβαλλοντικών παραγόντων (Iervolino, Hines, Golombok, Rust, & Plomin, 2005).

Μελετώντας τη διεθνή αρθρογραφία διαπιστώνεται ότι, ενώ υπάρχει εκτενής αναφορά σχετικά με τους φορείς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των έμφυλων στερεοτύπων, δεν έχει ερευνηθεί αρκετά το κομμάτι του αντικατοπτρισμού των έμφυλων στερεοτύπων στην προσχολική ηλικία γενικότερα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα παιδιά αποκτούν στερεότυπα φύλου από μικρή ηλικία. Μία μελέτη που διεξήχθη στην Αμερική έδειξε ότι τα βρέφη από τους πρώτους δέκα μήνες αποκτούν στερεότυπα φύλου. Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές εστίασαν στο γεγονός ότι σε αυτή την ηλικία πολλά παιδιά έχουν τη δυνατότητα να διακρίνουν κατηγορίες σχετικές με το φύλο (Levy & Haaf, 1994).

Σε ηλικία από 12 έως 24 μηνών, φαίνεται να εμφανίζουν προτιμήσεις για παιχνίδια με στερεότυπα φύλου (Serbin, Poulin-Dubois, Colburne, Sen, & Eichstedt, 2001), ενώ μεταξύ τριών και τεσσάρων ετών παρατηρείται η δημιουργία των πρώτων προκαταλήψεων που σχετίζονται με το φύλο (Aboud, 1989). Σε όλα αυτά συμβάλλει μία σειρά από κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις που υιοθετούνται από τα παιδιά, με βάση το πλαίσιο μέσα στο οποίο μεγαλώνουν. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σχετικά με τα παιχνίδια με τα οποία προτιμούν να ασχοληθούν, φάνηκε

ότι τα αγόρια τείνουν να παίζουν περισσότερο με παιχνίδια που είναι, κατ' αυτά, περισσότερο αρρενωπά, ενώ το κριτήριο της επιλογής τους είναι συνήθως αυτό που εμπειρικά γνωρίζουν (για παράδειγμα τα παιχνίδια που παίζουν στο σπίτι) ή το χρώμα (Cherney & Dempsey, 2010).

Η προσχολική ηλικία θεωρείται, αναμφίβολα, μία σημαντική και συνάμα κρίσιμη περίοδος για τη δόμηση της ταυτότητας των μικρών παιδιών και της διαμόρφωσης μίας θετικής εικόνας για τον εαυτό τους. Η έννοια της ταυτότητας αντικατοπτρίζει τη διάσταση της θετικής εικόνας που έχουν τα μικρά παιδιά για τον εαυτό τους ως πρόσωπα και τη διάσταση της αυτοαξίας τους σε σχέση με τους άλλους. Η διαμόρφωση της ταυτότητας θεωρείται ως μία προσωπική διαδρομή του κάθε ατόμου και περιλαμβάνει όλες τις διαστάσεις του εαυτού που καθιστούν ένα άτομο μοναδικό και διαφορετικό από τους υπόλοιπους (Brewer, 2001).

Η έννοια της ταυτότητας συνιστά μία αμφίπλευρη διαδικασία κατά την οποία τα παιδιά εντάσσονται στην κοινωνία και, ταυτόχρονα, διαφοροποιούνται ως ξεχωριστά άτομα με μοναδικά προσωπικά χαρακτηριστικά (Cole & Cole, 2001; Thompson & Armato, 2012). Η ταυτότητα καλλιεργείται από τη στιγμή της γέννησης των παιδιών και ολοκληρώνεται σχεδόν με την περίοδο της εφηβείας. Η αίσθηση και η συνειδητοποίηση της έννοιας του εαυτού συνδέεται άρρηκτα με ποικίλους παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν την ταυτότητα και επιδρούν στην ανάπτυξη των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των παιδιών (Cole & Cole, 2001).

Οι βιολογικές, συναισθηματικές, κοινωνικές, γνωστικές και περιβαλλοντικές αλλαγές που βιώνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις διαδικασίες κατάκτησης και απόκτησης της προσωπικής και κοινωνικής τους ταυτότητας. Από την πρώιμη παιδική ηλικία, τα μικρά παιδιά παρουσιάζουν και εκδηλώνουν εμφανείς προβληματισμούς για τον εαυτό τους και για τα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το φάσμα των νέων ρόλων και κανόνων που συναντούν στην τρέχουσα ηλικιακή περίοδο (Mac Naughton, 2000; Josephidou & Bolshaw, 2020).

Έτσι, τα παιδιά της νηπιακής ηλικίας αποκτούν μία αίσθηση του ρόλου του φύλου τους και της εθνικής/φυλετικής τους ταυτότητας μέσα από την κοινωνικοποίηση και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, αφομοιώνοντας πρότυπα, αξίες και ιδανικά και μαθαίνοντας τι είναι κοινωνικά επιθυμητό και τι όχι (Νόβα-Καλτσούνη, 2008). Η διεργασία μέσω της οποίας το παιδί δομεί την ταυτότητά του είναι μία διαδικασία με θεμελιώδη ρόλο και μείζονος σημασίας καθώς αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης κοινωνικών ικανοτήτων, της αίσθησης του εαυτού και της προσωπικότητας του.

Η συνειδητοποίηση του βιολογικού και κοινωνικού φύλου συντελείται μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και συνεχίζεται με κάθε συναναστροφή που έχουν τα μικρά παιδιά με άλλα μέλη της κοινωνίας τους. Έτσι, αγόρια και κορίτσια, προετοιμάζονται από πολύ νωρίς να αποδέχονται τα πρότυπα του ρόλου των φύλων και να συμπεριφέρονται με διαφορετικούς και προκαθορισμένους ρόλους (Francis & Skelton, 2001). Η κατανόηση των διαφορών του φύλου και η σημαντικότητα της ταυτότητας του φύλου στην μετέπειτα εξέλιξη και ανάπτυξη των παιδιών, όπως αναδεικνύεται από τη βιβλιογραφία (Μαραγκουδάκη, 2007; Νόβα-Καλτσούνη, 2008) έχει μελετηθεί στη βάση ποικίλων θεωρητικών σχημάτων και προσεγγίσεων (βιολογική θεωρία, ψυχαναλυτική θεωρία του Freud, θεωρία της κοινωνικής μάθησης, αναπτυξιακή γνωστική θεωρία, θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης).

Ένα ζωτικής σημασίας ερώτημα που απασχόλησε και απασχολεί ακόμη την ερευνητική κοινότητα είναι αν η φύση ή το περιβάλλον διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην απόκτηση κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας. Αρκετές ερευνητικές μελέτες καθιστούν και

αναγνωρίζουν ως αναγκαία συνθήκη τη μύηση στο ρόλο των φύλων μέσα από τις επιρροές και τις αντίστοιχες επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος, της παρέας των συνομήλικων, του σχολικού περιβάλλοντος, της κοινότητας των Μ.Μ.Ε. κ.ά. (Μαραγκουδάκη, 2000; Κανταρτζή, 2003; Δεληγιάννη, Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, & Φρόση, 2008; Para, 2008; Schwartz, Luycx, & Vignoles, 2011).

3. Ο ρόλος της οικογένειας, του σχολείου και της κοινωνίας στην αναπαραγωγή των έμφυλων στερεότυπων

Αναγνωρίζοντας τη σημασία και την αξία της κοινωνικοποίησης στην προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των μικρών παιδιών, η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία, όπως διαφαίνεται από τη βιβλιογραφία (Cole & Cole, 2001; Νόβα-Καλτσούνη, 2008; Kollmayer, Schober, & Spiel, 2018), αποτελούν μείζονος σημασίας διαστάσεις που συν-διαμορφώνουν την προσωπική και κοινωνική ταυτότητα αλλά και την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών στην ηλικιακή αυτή περίοδο. Ποιος είναι, όμως, ο ρόλος της οικογένειας, του σχολείου και της κοινωνίας; Πώς διασυνδέονται αυτές οι παράμετροι με την απόκτηση της κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας των μικρών παιδιών;

Η οικογένεια είναι ο πρώτος και κυριότερος φορέας κοινωνικοποίησης στη ζωή του ατόμου. Μέσα στο σύνολό της αποδίδονται διαφορετικά πρότυπα στα μέλη και μεταδίδονται στα παιδιά οι απόψεις των γονέων τους σχετικά με το ρόλο και τη συμπεριφορά τους στην κοινωνία (McHale, Crouter, & Tucker, 1999). Οι γονείς, πολλές φορές, θέλοντας το παιδί τους να γίνει κοινωνικά αποδεκτό, διαμορφώνουν τέτοιους κανόνες στο εσωτερικό της οικογένειας, ώστε να συμβαδίζουν με τους κανόνες της κοινωνίας, γενικά, αλλά και σε σχέση με τη συμπεριφορά που αυτή επιτάσσει για το κάθε φύλο (Crick, 1997), ενώ και οι ίδιοι αποτελούν πρότυπα μίμησης της συμπεριφοράς των δύο φύλων (Leaper, 2002). Εκτός από τους γονείς, μελέτες δείχνουν ότι και τα αδέρφια επιδρούν καθοριστικά στη δημιουργία στερεοτύπων σχετικών με το φύλο (Rust, Golombok, Hines, Johnston, & Golding, 2000).

Εκτός από την οικογένεια, όμως, φαίνεται πως και το σχολείο γενικότερα, μέσα από τις εμπειρίες που παρέχει σε αγόρια και κορίτσια, επηρεάζει την ταυτότητα του φύλου τους. Πέρα από το ότι ενδέχεται να δίνονται διαφορετικές ευκαιρίες μάθησης, ανατροφοδότησης και προτροπής για καλλιέργεια συγκεκριμένων δεξιοτήτων, οι εκπαιδευτικοί συχνά παρουσιάζουν μέσα στην τάξη εκπαιδευτικό υλικό που προωθεί στερεότυπες συμπεριφορές φύλου με αποτέλεσμα τα παιδιά να εσωτερικεύουν προκαταλήψεις σχετικά με το φύλο τους και ενδόμυχα να τις υιοθετούν ως δικές τους προτιμήσεις και συμπεριφορές (Bigler, Hayes, & Hamilton, 2013). Συχνά, οι εκπαιδευτικοί άθελά τους δημιουργούν πρότυπα συμπεριφοράς βασισμένα στο φύλο, λόγου χάρη προσδοκούν από τα κορίτσια να είναι πιο ευγενικά, ενώ αποδίδουν την αδιαφορία των αγοριών στη φύση τους. Επιπλέον, πολλές φορές τα κορίτσια επιβραβεύονται για τα αποτελέσματα που οφείλονται στην προσπάθειά τους, ενώ τα αγόρια αναμένεται να στηρίζονται, κυρίως, στο ταλέντο τους. Κάποιες φορές, η αδυναμία επίτευξης των στόχων των αγοριών αποδίδεται στη μη επαρκή εκμετάλλευση της διανοητικής τους ικανότητας (Molla, 2016). Ακόμα και ο τρόπος επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών διαφορετικού φύλου μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές. Για παράδειγμα, η αλληλεπίδραση μεταξύ του δασκάλου και των αγοριών μπορεί να λαμβάνει τη μορφή πρόκλησης, ενώ αντίστοιχα στα κορίτσια κυριαρχούν ο έπαινος και τα εποικοδομητικά σχόλια (Stromquist, 2007).

Η προσχολική ηλικία είναι μία σημαντική περίοδος όπου η μετάβαση των μικρών παιδιών στο νηπιαγωγείο αντικατοπτρίζει τα μοτίβα συμπεριφοράς που θεωρούνται

κοινωνικά αποδεκτά για το φύλο τους. Έχοντας ως αφετηρία τη συμβολή του οικογενειακού περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου των μικρών παιδιών και συγκλίνοντας στη διαπίστωση ότι τα παιδιά από πολύ νωρίς αποκτούν επίγνωση των στερεότυπων του φύλου τους, διαπιστώνεται μέσα από τα πορίσματα ανάλογων μελετών (Raine & Rust, 1999; Chick, Heilman-Houser, & Hunter, 2002; Μαραγκουδάκη, 2007; Aina & Cameron, 2011; Κοτρωνίδου, 2012; Kollmayer, Schober, & Spiel, 2018) και επιβεβαιώνεται, αντίστοιχα, η αναπαραγωγή και διατήρηση των έμφυλων στερεότυπων στο σχολικό περιβάλλον με άμεσο ή έμμεσο τρόπο.

Οι διδακτικές πρακτικές των νηπιαγωγών, η χρήση παιδαγωγικού υλικού βάσει φυλετικών στερεότυπων, η διαφοροποίηση των παιδαγωγικών δραστηριοτήτων αναλόγως του φύλου, η λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, οι αλληλεπιδράσεις νηπιαγωγών και παιδιών, η οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος βάσει των αντιλήψεων των νηπιαγωγών κ.ά. είναι ελάχιστες από τις πτυχές της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσω των οποίων αντανακλάται αρκετές φορές η στερεοτυπική δόμηση της καθημερινότητας και της ρουτίνας της «μικρής κοινωνίας» του νηπιαγωγείου (Κοτρωνίδου, 2012; Culhane & Bazeley, 2019; Saramourtsi, Zafiri, & Pliogou, 2020).

Μέσα σε ένα σχολικό περιβάλλον, εκτός από τους εκπαιδευτικούς, συμβάλλουν και οι (συμ)μαθητές στη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς βάσει του φύλου, κυρίως, όταν οι ίδιοι μιμούνται συμπεριφορές προερχόμενες από παραδοσιακά στερεότυπα που αποκομίζουν από την οικογένεια, το ευρύτερο κοινωνικό τους πλαίσιο ή τα Μ.Μ.Ε. Επιπρόσθετα, ακόμα και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ ομήλικων μπορούν να περιέχουν στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως για παράδειγμα οι υποδείξεις σχετικά με το μήκος των μαλλιών, τα ρούχα ή τη συμπεριφορά που δεν αρμόζει σε αγόρια/κορίτσια (Molla, 2016).

Τέλος, οι σχολικές τάξεις στην προσχολική εκπαίδευση κατακλύζονται από παιχνίδια που επιλέγονται αυθόρμητα από αγόρια και κορίτσια, βασισμένα στις προκαταλήψεις και τα παραδείγματα που μεταφέρουν από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Σπάνια, θα δούμε την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού ένα αγόρι να ασχοληθεί με κάποιο παζλ ή ένα παραμύθι που να αναφέρεται σε πριγκίπισσες, ενώ αντίστοιχα τα κορίτσια ίσως να μη δείξουν κάποια προθυμία να παίξουν με αυτοκίνητα. Οι γωνιές της αίθουσας και τα μαθησιακά κέντρα περιλαμβάνουν, ως επί το πλείστον, αντικείμενα που στο μυαλό των παιδιών μπορεί να συνδέονται με ένα συγκεκριμένο φύλο (για παράδειγμα η εργαλειοθήκη ή το κουκλόσπιτο), ενώ ακόμα και στη γωνιά της μεταμφίεσης δύσκολα θα δούμε κάποιο παιδί να υποδύεται έναν ρόλο του αντίθετου φύλου, καθώς ενδεχομένως να αποτελέσει αντικείμενο χλευασμού από τους συμμαθητές του.

4. Προκλήσεις - Προτάσεις για την ενδυνάμωση της ισότητας των δύο φύλων

Η δυναμική διαδικασία του σχηματισμού ταυτότητας και της έμφυλης κοινωνικοποίησης σφυρηλατείται, σήμερα, από ποικίλους κοινωνικούς θεσμούς με προεξάρχοντες το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον. Η αναπαραγωγή έμφυλων νοημάτων στο προσκήνιο του 21^{ου} αιώνα είναι μία πρόκληση και, συνάμα, μία προτροπή για την κατάρριψη των μύθων και των στερεότυπων αλλά και για την επανεξέταση και διαπραγμάτευση της διάστασης των έμφυλων ταυτοτήτων, διασφαλίζοντας τα παιδαγωγικά εκείνα κριτήρια που θα αποτρέψουν πιθανά λάθη, παρερμηνείες ή λανθασμένες συμπεριφορές.

Οι οικογενειακές αξίες, αντιλήψεις και προσωπικές πεποιθήσεις των γονέων και οι εκπαιδευτικές πρακτικές των εκπαιδευτικών της προσχολικής εκπαίδευσης δύνανται να

διαγωνίσουν τα έμφυλα στερεότυπα ή να τα παρεμποδίσουν. Καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας των φύλων, είναι σημαντική η ενεργοποίηση και η αναδιάρθρωση μίας σειράς αξιών στην εκπαίδευση που να εμπνέει τα παιδιά, ανεξαρτήτως φύλου, να ονειρεύονται έναν κόσμο που στηρίζεται στις αξίες της ισότητας, της διαφορετικότητας και του δημοκρατικού πολίτη. Καλές πρακτικές που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην ισότητα των φύλων και στην ίση μεταχείριση όλων των παιδιών θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

- Άνοιγμα του εύρους των δραστηριοτήτων στο ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου για όλα τα παιδιά.
- Ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών για την προσχολική εκπαίδευση.
- Εκπαίδευση, επιστημονική κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.
- Σχεδιασμός και υλοποίηση σχεδίων δράσης (project), διερευνήσεων και προγραμμάτων μικρής χρονικής διάρκειας/κλίμακας, αξιολόγηση και ανασχεδιασμός τους.
- Ενεργός συμμετοχή των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία του νηπιαγωγείου.
- Εμπλουτισμός της ταύτισης των μικρών παιδιών με πρότυπα των δύο φύλων σε κάθε πτυχή και διάσταση του ημερήσιου προγράμματος του νηπιαγωγείου.
- Ενίσχυση και ενθάρρυνση της συνεργασίας, της αλληλεγγύης, του αλληλοσεβασμού σε μεικτές ομάδες παιδιών.
- Αποφυγή της στερεότυπης ενασχόλησης των παιδιών με αγορίστικα-κοριτσίστικα παιχνίδια.
- Εμπλουτισμός της γωνιάς της βιβλιοθήκης με σύγχρονα παραμύθια-ιστορίες που αναχαιτίζουν τα έμφυλα στερεότυπα.
- Παροχή ίσων ευκαιριών σε αγόρια και κορίτσια υπό το πρίσμα της προσωπικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης στο πλαίσιο της καθημερινότητας του νηπιαγωγείου.
- Αναστοχασμός και αναθεώρηση των διδακτικών πρακτικών-μεθόδων-προσεγγίσεων των νηπιαγωγών ώστε να παρέχεται μια ισότιμη εκπαίδευση και μάθηση για όλα τα παιδιά.
- Αναδιοργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος της τάξης του νηπιαγωγείου με γωνιές και μαθησιακά κέντρα που απευθύνονται στα δύο φύλα.
- Χρήση και αξιοποίηση παιδαγωγικού υλικού που να έλκει από κοινού το ενδιαφέρον των δύο φύλων.
- Ενθάρρυνση της ισότιμης συμμετοχής όλων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία του νηπιαγωγείου.
- Δομημένες παρεμβάσεις από τον/την νηπιαγωγό προκειμένου το πνεύμα της ισότητας να διαπερνά όλες τις πτυχές της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας.
- Ένταξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο νηπιαγωγείο για την απάλειψη της αναπαραγωγής έμφυλων στερεότυπων.
- Ενημερωτικές δράσεις για γονείς και εκπαιδευτικούς με τη στήριξη/συνδρομή της ακαδημαϊκής κοινότητας.
- Μεθοδευμένη και συστηματική υποστήριξη από ειδικούς φορείς.
- Συνειδητοποίηση ότι η διαφορετικότητα δε συνιστά απειλή αλλά πηγή διαμόρφωσης δημοκρατικών και ανθρωπιστικών συμπεριφορών.

5. Αντί επιλόγου

Σήμερα, γίνεται αντιληπτό ότι οι φορείς κοινωνικοποίησης στη ζωή μας μπορεί να αποτελέσουν ταυτόχρονα φορείς αναπαραγωγής έμφυλων στερεοτύπων. Μία διάκριση που εφαρμόζεται στα παιδιά, ηθελημένα ή μη, από τη στιγμή της γέννησής τους, όταν οι γονείς επιλέγουν τα χρώματα που θα κυριαρχούν στα ρούχα, στα αντικείμενα που τα συνοδεύουν, ή στο δωμάτιό τους. Σε μεταγενέστερο χρόνο, συναντάται στο είδος των παιχνιδιών και των δραστηριοτήτων με τα οποία τα παροτρύνει ο γονέας ή ο εκπαιδευτικός να ασχοληθεί, ενώ, ταυτόχρονα, ταυτίζεται και με συμπεριφορές και επιδόσεις στο σχολείο.

Αρκεί να διερωτηθούμε κι εμείς οι ίδιοι πόσες φορές ταύτισαμε το μπλε χρώμα στα ρούχα και το δωμάτιο, τα αυτοκίνητα ή τα οικοδομικά εργαλεία, δραστηριότητες, όπως το ποδόσφαιρο ή οι πολεμικές τέχνες με τα αγόρια, ενώ αντίστοιχα το ροζ χρώμα, οι κούκλες, τα κουζινικά και το μπαλέτο με τα κορίτσια (Pomerleau, Bolduc, Malcuit, & Cossette, 1990). Επιπλέον, όπως είδαμε, τυπικές συμπεριφορές παιδιών αποδίδονται περισσότερο στο ένα ή στο άλλο φύλο (ζωηρά αγόρια, μελετηρά κορίτσια) (Fagot, 1978), ενώ μέχρι και ορισμένες παιδικές σειρές είναι δομημένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να απευθύνονται κατά βάση σε ένα από τα δύο φύλα (οι σειρές που προτιμώνται από αγόρια έχουν πιο σκούρα χρώματα και περισσότερη βία, ενώ εκείνες που προτιμούν τα κορίτσια έχουν ανοιχτόχρωμες φιγούρες και φόντο).

Παρόλα αυτά, πλέον, διαπιστώνεται, εν μέρει, πως αυτές οι αντιλήψεις παρουσιάζουν μειωτική τάση τα τελευταία χρόνια. Είναι ενθαρρυντικό να ειπωθεί ότι υπάρχουν εκπαιδευτικοί και οικογένειες που παροτρύνουν τα παιδιά να χρησιμοποιούν όλα τα χρώματα και όλα τα παιχνίδια και να ασχολούνται με όποια δραστηριότητα επιθυμούν, μεγαλώνοντας, έτσι, δυναμικούς, ακαταπίεστους ενήλικες, χωρίς ταμπού και προκαταλήψεις, σε έναν κόσμο που δεν είναι φτιαγμένος μόνο από ροζ ή από μπλε, αλλά περιλαμβάνει μία ολόκληρη παλέτα χρωμάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aboud, F. E. (1989). *Children and prejudice*. New York: Basil Blackwell.
- Aina, O. E., & Cameron, P. A. (2011). Why does gender matter? Counteracting stereotypes with young children. *Dimension of Early Childhood*, 39(3), 11-20.
- Bigler, R., Hayes, A., & Hamilton, V. M. (2013). The role of schools in the early socialization of gender differences. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. 1-5.
- Brewer, M. (2001). The many faces of social identity: Implications for political psychology. *Political Psychology*, 22(1), 115-125.
- Cherney, I. D., & Dempsey, J. (2010). Young children's classification, stereotyping and play behaviour for gender neutral and ambiguous toys. *Educational Psychology*, 30(6), 651-669. Retrieved from Doi: 10.1080/01443410.2010.498416.
- Chick, K.A., Heilman-Houser, R.A., & Hunter, M. W. (2002). The impact of child care on gender role development and gender stereotypes. *Early Childhood Education Journal*, 29(3), 149-154.
- Cole, M., & Cole, S. R. (2001). *The development of children*. New York, NY: Worth Publishers Inc.
- Crick, N. (1997). Engagement in gender normative versus nonnormative forms of aggression: links to social- psychological adjustment. *Developmental Psychology*, 33(4), 610-617.

- Culhane, L., & Bazeley, A. (2019). *Gender stereotypes in early childhood*. UK: The Fawcett Society. Ανακτήθηκε από <https://www.fawcettsociety.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=e8096848-cbdb4e16-8713-ee0dad3dccc5>
- Fagot, B.I. (1978). The influence of sex of child on parent reaction to toddler children. *Child Development, 49*(2), 459–465. Retrieved from 10.2307/1128711
- Francis, B., & Skelton, C. (2001). *Investigating gender: Contemporary perspectives in education*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Golombok, S., & Rust, J. (1993). The measurement of gender-role behavior in pre-school children: A research note. *Journal of child psychology and psychiatry, 34*(5), 805-811. Retrieved from 10.1111/j.1469-7610.1993.tb01072.x
- Iervolino, A. C., Hines, M., Golombok, S., Rust, J., & Plomin, R. (2005). Genetic and environmental influences on sex-typed behavior during the preschool years. *Child development, 76*(4), 826-840.
- Josephidou, J., & Bolshaw, P. (2020). *Understanding gender and early childhood. An introduction to the key debates*. New York, NY: Routledge.
- Kollmayer, M., Schober, B., & Spiel, C. (2018). Gender stereotypes in education: Development, consequences, and interventions. *European Journal of Developmental Psychology, 15*(4), 361-377. Retrieved from 10.1080/17405629.2016.1193483
- Kruger, R. L. M. (1997). *The influence of gender stereotypes and roles on managerial performance of women education leaders* (Unpublished Master's Thesis). Bloemfontein, South Africa: University of the Free State.
- Leaper, C. (2002). Parenting girls and boys. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: children and parenting*. Mahwah, NJ: Erlbaum. 189-226.
- Levy, G. D., & Haaf, R. A. (1994). Detection of gender-related categories by 10-month-old infants. *Infant Behavior & Development, 17*(4), 457–459. Retrieved from 10.1016/01636383(94)90037-X
- Lips, H. M. (2001). *Sex and Gender. An introduction*. Mountain view, California: Mayfield Publishing Company.
- MacNaughton, G. (2000). *Rethinking gender in early childhood education*. London, UK: Paul Chapman Publishing Ltd.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., & Tucker, C. J. (1999). Family context and gender role socialization in middle childhood. Comparing girls to boys and sisters to brothers. *Child development, 70*(4), 990-1004.
- Molla, E. (2016). The role of school in gender socialization. *European Journal of Educational Sciences 3*(1), 1-7.
- Para, A. E. (2008). The role of social support in identity formation: A literature review. *Graduate Journal of Counseling Psychology, 1*(1), 1-9.
- Pomerleau, A., Bolduc, D., Malcuit, G., & Cossette, L. (1990). Pink or blue: Environmental gender stereotypes in the first two years of life. *Sex roles, 22*(5-6), 359-367. Retrieved from 10.1007/BF00288339
- Rainey, A. B., & Rust, J. O. (1999). Reducing gender stereotyping in kindergartens. *Early Child Development and Care, 150*(1), 33-42.

- Rust, J., Golombok, S., Hines, M., Johnston, K., & Golding, J. (2000). The role of brothers and sisters in the gender development of preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 77(4), 292-303.
- Saramourtsi, E., Zafiri, M., & Pliogou, V. (2020). Gender stereotypes in children's play, prosocial and aggressive behavior in the kindergarten class: The kindergarten teachers' stance. *Universal Journal of Educational Research*, 8(12A), 7992-8009.
- Schwartz, S., Luyckx, K., & Vignoles, V. (2011). *Handbook of identity theory and research*. New York: Springer.
- Serbin, L. A., Poulin-Dubois, D., Colburne, K. A., Sen, M. G., & Eichstedt, J. A. (2001). Gender stereotyping in infancy: Visual preferences for and knowledge of gender-stereotyped toys in the second year. *International journal of behavioral development*, 25(1), 7-15. Retrieved from Doi: 10.1080/01650250042000078
- Shaffer, D. R. (1989). *Developmental psychology: childhood and adolescence* (2nd ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Stromquist, N. P. (2007). *The gender socialization process in schools: a cross-national comparison*. Ανακτήθηκε από <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.474.3306&rep=rep1&type=pdf>
- Suter, C. (2006). *Trends in gender segregation by field of work in higher education*. Paris, France: OECD.
- Thompson, M. E., & Armato, M. (2012). *Investigating gender. Developing a feminist sociological imagination*. UK: Politypress.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., & Φρόση, Λ. (2008). *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.
- Κανταρτζή, Ε. (2003). *Τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδης.
- Κοτρωνίδου, Ι. (2012). Παιδαγωγικές πρακτικές και ταυτότητες φύλου στο νηπιαγωγείο Εισήγηση. Στο 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://www.elliepek.gr/documents/6o_synedrio_eisigiseis/66_kotronidou_iwanna.pdf
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2000). *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων: Παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2007). *Εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Βιβλίο για τις/τους νηπιαγωγούς*. Ιωάννινα: Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής Ψυχολογίας. Ανακτήθηκε από <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/5039/1447.pdf>
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2008). *Η ανάπτυξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον*. Πάτρα: Ε.Α.Π.

